

Věc: Oponentský posudek habilitační práce Mgr. Jana Hojdy, Th.D., *Cesty člověka do náruče trinitární lásky: teologické interpretace literatury, filmu a umělecké fotografie*

Habilitační práce zahrnuje 361 stran a je členěna na pět částí (Komentář k souboru studií; 1. studie – Teologická četba literatury: cesta víry k člověku; 2. studie – Extáze, exodus a exitus Juraje Hordubala; 3. studie – Obrazy člověka ve vybraných dílech literatury a filmu 20. století; 4. studie – Hledání vzájemnosti). K nim jsou standardně přiřazeny: Seznam literatury a Abstract.

Volba názvu a tematiky

Vykonat (či lépe naznačit) teologické zdůvodnění umění odpovídá souvislejší tradici křesťanské spirituality. Mezi teologické klasiky této tematiky nemusíme zahrnout jen myslitelské osobnosti současnosti, nýbrž lze je vyjmenovat i z předchozí doby soustavného teologického myšlení. Přesto tematika není vždy vděčná: ne každý je zároveň teolog a umělec (rozumí se v kompetentním, nikoli ochotnickém smyslu). Hans Urs von Balthasar, na něhož se autor našeho textu častěji odvolává, podotýká dvojí: (1) Není vždy samozřejmé, že vůbec všichni teologové se sjednotí v mínění, že lze obojí (teologii a umění) metodologicky propojit; (2) spíše se teologové při pohledu na umění zaobírají východiskem morální teologie, jež analyzuje dotýčný objekt zájmu (umělecký fenomén) z hlediska učení o ctnosti, méně je těch teologů, kteří za východisko chápou teologii dogmatickou.¹ Tento druhý von Balthasarův bod bych chtěl podtrhnout v případě autora habilitačního spisu: jeho východisko je dogmatické, a to s ohledem na trinitologii. Že text většinou „krouží“ kolem modelových aplikací, lze taktéž oprávněně hovořit o teologii spirituální.

To, co asi *prima vista* čtenáře zaujme, je v názvu práce výraz „náruč“. Můžeme si ho dovolit použít, jsme-li na akademické půdě? Nejde toliko o rétoriku či metaforu, v kontrastu vůči nároku přesného užívání pojmů? Můžeme se jednak odkázat na klasiky duchovního života, kteří ve svých textech výrazem „náruč“ nešetřili: Paul Segneri, Jean-Joseph Surin a Terezie z Ávily. Pro nedostatek místa a kvůli sekundární souvislosti tady neuvádím dostupné (a dohledatelné) konkordance. Pro nás však bude tady důležitější vyzdvihnout kus autorovy svobody: takový výraz vůbec užít a, s ním takřikajíc, „jít na trh“. „Náruč“ má v jeho textu odkazovat na intimitu i souznění Trojice a osoby člověka.

Zároveň bych připomenul „plurál teologických interpretací“, který autor, věrný označení své práce, v textu respektuje; zastává-li jeden způsob, nevylučuje oprávněnost dalších.² Mnohočetnost konkretizací duchovních skutečností nedrolí autorovu soudržnou koncepci.

Při posuzování autorovy práce postupuji chronologicky – podle stránkování (paginace). Nejdříve uvádím obsahové, pak formální připomínky. Leckteré dolejší připomínky jsou ovšem pouhým doporučením nebo body k úvaze (zdaleka tedy neznamenají výčet chyb).

¹ Srv. KASPER, W., Logik der Liebe und Herrlichkeit Gottes – Hans Urs von Balthasar im Gespräch, in *Die Festgabe zum 70. Geburtstag von Karl Kardinal Lehmann*, Matthias-Grünwald-Verlag, Ostfildern 2009, s. 201.

² „Jsouco se vypovídá v mnoha významech (*pollachós*), ale vždy ve vztahu k jednomu a k jedné podstatnosti (*pros mían tina fysin*)“. ARISTOTELÉS, *Metafyzika*, 1003a.

Přednosti práce

Autor se věcně ponořil do traktované tematiky. Vlastním myšlenkovým pilotem zůstává odhalení osoby člověka coby společníka Božího, pakliže pochopil sebe jako osobu zprostředkující osobní bytí někoho Většího a Jiného; toto společenství není dodatečný vztah, ale patří k osobě coby samostatně disponující svobodou vztahu díky autentickému zakoušení *krásky*. Otec je základní samostatností Boha, zatímco Syn sám disponující svobodou a Duch konkrétně vyjadřující relacionalitou. Hovoří-li autor o kráse, postupuje od celku k jeho vnitřním momentům. Dodává, že zakoušení krásy si člověk nemůže vynutit. Vyhraněnost a náročnost duchovního požadavku autenticity v tom, jak krásu zakoušet, být jí věrný, mu nedovoluje být nevolníkem systému ideálních vět, jež mají platnost samy v sobě, nýbrž je výzvou k tomu, aby „unesl“ otevřenost zvláštního způsobu bytí coby bytosti na Dárce závislé. Otázka po kráse pak podle autora není nevinou zvědavostí o čemkoli, ale zásadní pomocí pro nahlížení vztahu obsahu zjevení a jeho poznání. Znalost obsahu přivádí ke znalosti podstaty.

Kromě často citovaného Ctirada Pospíšila, jenž autoru dává nejen podněty, ale i metodologický korektiv, text vděčně zmiňuje ideovou odkázanost na Romana Guardního (explicitně například s. 228, pozn. 129), a jak bylo výše zmíněno, koncepce práce je nesena tezemi Hanse Urse von Balthasara, zejména jeho *Herrlichkeit*. Práce je formálně korektní.

Upozornil bych na některé nadpartikulárně zdařilé autorovy pasáže:

- Na s. 53n: Vyjití ze sebe jako cesta k sobě samému, analogicky vůči Akvinského *reductio in sensibile principiorum*³ a *reductio in seipsum*.
- Na s. 80n: Vlastní cíl mimo vlastní dosah (je to Rahnerovo téma: pravou nekonečnost bytí vnitřně pronikne ten, kdo má odhodlanost k vlastní konečnosti).
- Na s. 128n: Pneumatologický základ pohlavnosti (nejde ani tolik o symetricky a vzájemně uspořádané části, ale o pohled na „jednoho ve druhém“).
- Na s. 190n: Implicitní mariologie coby vyzdvižení *osobní Ženy* (neexistuje jen teologie krásy, ale i krása teologie).
- Na s. 262n: Sřet kauzálního a intencionální myšlení (jsoucno vyznačuje bytí ve formě jemu vnitřní ideje).
- Na s. 319n (zejména 321n): Rozkol vzájemnosti (pojem svatosti více odpovídá pohledu ontologickému nežli morálnímu).

Nedostatky práce

Obsahová stránka:

- „Status“ habilitační práce z teologie by si žádal souvislejší biblickou bázi. Písmo svaté je první teologický pramen. Odkazy na biblické souřadnice čtenář bezesporu nachází (v různé rovině výpovědi) napříč textem. I označení „náruč“ (v názvu práce) může být snad užito v biblickém smyslu (srv. *Jan* 1,18). V první části (Komentář k souboru studií), která je chápána jako metodologické stanovisko, není přítomnost Písma výrazná. Taktéž schází věcnější odkaz na dokumenty církve (konkrétní přílehlavá místa), byť v textu se ojedinělé zmínka o nich vyskytuje (souvislý *Přehled literatury* na konci práce nabízí cca pět titulů). Dnešní prezentace práce kongregací či institutů sledujících „řeč magisteria“, je k dispozici a teolog z ní může podnětně čerpat. Čtenáři je zřejmé, že dominantním přístupem je „reflexivní esejistika“, přičemž vyjmuté fragmenty, jež konzistentně vytvářejí adekvátní sdělení, jsou ukázněně uspořádány – a jsou podřízeny teologicky soudržné koncepci.

³ Srv. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De veritate*, q. 12, a. 3, ad 2 et 3.

- Je komplexní poznání skutečnosti poznáváním jednotlivostí, nebo spíše nevychází přednostně (toto integrální poznání) z důvěrného spojení s Pánem, jenž dopřává také kázeň (dispozici apod.) v celkovém poznání (s. 15)?
- Některá sousloví: „živoucí konkrétnost“ (s. 9); „specifický způsob lidského bytí“ (s. 10); „přístup ke skutečnosti jako k něčemu živému a konkrétnímu“ (s. 15, pozn. 23); „existenciální hledání“ (s. 44); „exodus lidského já“ (s. 51); „esenciální“ (jako ontologický status nebo rétorická odvolávka na podstatu bez rozlišení?, s. 64); „motivy umožňují abstrahující redukci“ (s. 172); „existenciální výzva“ (s. 224) – by si možná zasloužila hlubší rozlišení, zda tedy jde o volnější rétoriku nebo vlastní technickou řeč ontologie.
- Na s. 22: Uvedení Čapkova *Hordubala* by bylo vhodné (z hlediska chronologie četby) uvodit obecnější, nejen teologickou, ale též literárně-kritickou publikací; ta se uvádí až později ve vlastní studii. Na s. 24 se v úvodní části vedle sebe staví dvě umělecké entity (filmové zpracování) *Kladiva na čarodějnice* a *Mise*; rovněž by i zde byl užitečný obecnější úvod v poznámkové zóně (třebaže se čtenář o dílech zevrubněji dozví později).
- Na s. 28, pozn. 5, kromě *Herder Korrespondenz* či *Communia* (mezinárodní mutace) se pojednání o literatuře ve spojení s kompetentní teologickou analýzou též objevují v jiných prestižních teologických periodikách (zejména *La Civiltà Cattolica*, anglický *Tablet*).
- Několikrát napříč texty zmíněné Störigovy *Malé dějiny filosofie* jsou užitečný, ale spíše popularizující knižní titul; možná že v rovině habilitačního spisu by mělo jít o specifitější studii, traktuje-li se též odbornější tematika (s. 29, pozn. 7; s. 165, pozn. 3; s. 242).
- Na několika místech se objevuje slovní hříčka „zatracení a ztracení“ – myslím, že by se z teologického hlediska mělo s výrazy zacházet šetrněji (s. 55, s. 253).
- Na s. 70n: Postavení „extáze“ by bylo dobré vyspecifikovat jak z hlediska psychologie, tak teologie (s odkazem na seriózní literaturu).
- Na s. 75n: Není zcela zřejmé, zda z perichoreze vycházíme, nebo k ní směřujeme.
- Vstupní odstavec o „propojení horizontály s vertikálou“ je spíše „vatovější“ (s. 102); třebaže se objeví později solidní (a vděčný) odkaz na Karla Vránu (*fundamentum in re* se nachází až na s. 119).
- Na s. 142: Ukončení studie by si možná žádalo shrnující zobecňující axiomata.
- Analýza slova „kenoze“ (s. 147, pozn. 34) by měla též akcentovat i rovinu dobrovolného „vyprázdnění“ (*Ausleerung*, nikoli pouze *Entleerung*).
- Odkazy na knižní tituly ohledně „hermeneutiky čtení“ jsou české provenience; světové spektrum nabízí působivější prohloubení tématu. Například Petr Bílek a Tzvetan Todorov mají odlišná literárně-kritická východiska (s. 172, pozn. 23 a 24), byť tady posloužila pro podepření téhož.
- Na s. 184: Možná rozlišování mezi tzv. „Malým“ a „Velkým“ *Blouděním* Durychovým by ještě dalo pestřejší pohled na sledovanou materii.
- Pasáž v Rahnerově *Grundkursu* (s. 122–123 německého vydání; jde o Čtvrtý vstup) jsem nenašel (s. 196, pozn. 72; taktéž s. 220, pozn. 114) – respektive pasáž „Selbstmitteilung Gottes“ se dá vztáhnout též na jiná témata.
- Je důležitá poznámka o „aktu stvoření lidské osoby“ (s. 213, pozn. 104.), aby se předešlo mechanickému interpretování tomistické koncepce kauzality.
- Je otázka, zda není přiléhavější (při bazálním rozproštění tématu) nejdříve citovat teologičtější antropologii nežli Václava Soukopa (s. 219, pozn. 109).

- Je skutečně „být osobou“ tvořeno primárně „silou receptivity“; nejde ještě o hlubší ontologické pozadí (s. 232)?
- Ohledně „fenoménu Mise“ by bylo vhodné uvést i relevantního klasika z řad SJ (přínejmenším základní pramen Charlevoix, P. F., *Dějiny jezuitských redukcí*, 2008), kde je třeba patrné, z jakých příběhů byl vlastně film komponován.
- Jaká je kvantitativní účast spoluautora *Hledání vzájemnosti* Zbyňka Pavienského, pokud je takto uveden ve vydavatelství IN (s. 247)?
- Faktum „obrazu člověka“ by si žádalo větší akcent teologie *ex parte Dei* (a také ze strany *auditus fidei*), s. 254 (a stejně tak s. 270).
- Nemělo by předcházet metodologickému ukotvení teologické, takže by se pak vlastně hovořilo o teologickém ukotvení daných interpretací? Tady vzniká dojem, že obecná metodologie ukotvuje (jakoukoli) teologii; ale ta by přece měla sledovat nejdříve objekt zájmu (i podle Aristotela by se měl nejdříve stanovit předmět, pak až metoda).
- Entity „rytmus, perspektiva apod.“ (s. 279n) by mohly být nahlíženy z bohatšího rozpětí, jež nacházíme v dílech klasiků (například v dějinách umění spor Skrijabina a Kandinského).
- Nejde o tautologii (s. 301), pokud „rovina teologického smyslu souzní se skutečností trojičního určení lidské osoby“ (může být „ontologicky“ teologie netrojiční)?
- Náběhově se zde artikuluje, že „individuální“ znamená „uzavřenost“ (s. 305) – v ontologickém smyslu však každá „osoba“ musí mít status individuality.
- K sousloví „daný ohled“: lze mít „nedaný ohled“ (s. 322)?
- Možná by bylo více na místě zdůraznit, že Duch svatý (používám minuskulu „svatý“ podle úzu autora) má „hlubší strukturu i misijní nasazení“ nežli „prostor a atmosféru“ (s. 328).
- Hledáme-li apriorně „střed“, dokážeme poté zohlednit kontextualitu (s. 330)?

Formální stránka:

- Tím, že se kromě introdukčního komentáře (první část předložené práce, s. 8–25), jedná o kopii čtyř již publikovaných studií (příčemž každá jako by byla tisknuta v jiném nakladatelství), mají každá odlišný úzus, jinou dimenzi písma atd. Pro posuzovatele (oponenturu) je tudíž ulehčení, pokud texty nejenže mají své odborné recenzenty (Prokop Brož, Karel Sládek, Jaromír Matějka, Jan Balík, František Burda), ale pokud také prošly zásahy redakcí, případně opakovanými korekturami. (Některé texty ovšem nejsou ohledně drobného písma příliš čtenářsky přívětivé.)
- Některé jevy uvedu: avizovaný počet vydání knižního titulu (indexové číslo); postavení jména před příjmením (jindy autor sleduje odlišné pořadí: příjmení a následné jméno, jindy zase uvádí pouze zkratku jména); někdy jsou poznámky v dolejší sekci pod čarou, jindy za vlastním textem; v jedné studii je „s.“, jindy „str.“ (paginace).
- Ačkoli texty prošly předchozími redakčními zásahy, lze najít několik drobností: Poloha mezerových čárek (vyplňující řádek) v samotném obsahu nemá sjednocený úzus: někdy tečka přímo sousedí s finálním slovem, jindy respektuje mezeru. V několika německých výrazech jsou překlepy: místo Ausätze má být Aufsätze (s. 11, pozn. 11; dále s. 13, s. 355); místo nakladatelství Johanas má být Johannes (v Einsiedeln; pozn. 45, s. 21); v případě titulu Ferdinanda Ulricha, při druhém vydání, jde o Einsiedeln, nikoli Freiburg im Br. (s. 148, pozn. 49; taktéž v seznamu literatury s. 156).
- Jednou je uveden knižní titul s „Verlag“, jindy nikoli (nemyslím tím případ, kdy je „Verlag“ přímo součástí názvu nakladatelství).

- Některé obraty by bylo užitečné ještě čtenářsky zlahodnit, například: „příslušnost námi rozvíjené interpretace“ (s. 14); na stejné straně (v pozn. 22) asi vypadlo v první větě sloveso (je?).
- Autor možná nadužívá slovo „trajektorie“ (někdy ve smyslu pohybové křivky coby dynamiky sdělení /s. 51, s. 308/, nebo zase jindy obecněji coby stav dráhy, putování, s. 294).
- Je na zvážení, zda striktní užívání plurálu („my“) napříč celým textem je skutečně adekvátní.
- Schází standardní seznam zkratk na konci textu (co to je MKR je pro čtenáře *Communia* zřejmé, ale ne pro kohokoli; dále: KNVCHP aj.); na konci práce schází rovněž seznam biblických souřadnic (možná tím, že jich v celém textu není víc než dvacet, se jejich absence záměrně neavizuje).
- Lze začínat text na akademické půdě, v habilitační práci, slovy: „jde o skromný pokus“ (s. 252)?
- Pokud se v celém textu cizojazyčné knižní tituly, případně filmové modely uvádějí v češtině, trochu mimoběžně najednou působí anglická označení (s. 257).
- Možná výraz „budování“ by mohl být nahrazen přílehavějším sdělením (s. 324).

Shrnutí:

Positivus – Text kolegovy habilitační práce je zdařilým příspěvkem k nesnadnému tématu „společných množin“ teologie a umění. Vyváženě analyzuje souvislosti uměnovědní, přičemž mu jde primárně o tezi teologickou. Způsob, jak práci představuje, je kultivovaný a bystrý, byť napořád šlo o funkční styl s nejvyhraněnější funkcí věcně informační. Typografická artikulace je tedy ukázněná a neruší „vzdušnost“ četby. Sdělení slouží k ucelenému, systematizovanému, a přitom explicitnímu zprostředkování informací, analýz i teoretických úvah – a také odpovídá odborné praxi s tematikou. Ač esejistický styl zahrnuje aktualizací užívání výrazových prostředků, nemělní se jeho kázeň v zachování odborné mluvy teologické. Pokud autor ustupuje „do objektivnějšího pozadí“, zvyšuje se stylistická stereotypnost odborného vyjadřování (užívání termínů, uplatnění výrazových formulí, tendence k zobecnění, zkracování a zpřesňování textu, syntaktická explicitnost či textová koherence). Text zahrnuje rovněž přehledné uspořádání tematických složek propracovaným členěním horizontálním (zřetelné oddělování textových hranic) i vertikálním (text třeba není přesycen parentezemi). Formální precizace nepřivádí k zúžení dogmatického základu. Poznámky se omezují jen na základní odkazy; nejde o „telefonní“ seznamy snadno dohledatelné literatury.

Negativus – Drobné formální nedostatky nemohou minimalizovat celkově kvalitní bazální „číslo“ předložené práce. Nižší stupeň užívání zahraniční literatury text explicitněji nepozdvihuje do univerzálnější teologické tradice, k níž má autor tolikrát nakročeno; takže se někdy nemůže ani plněji rozvinout jeho vlastní originalita. Již avizovaná absence zásadněji uplatněných biblických souřadnic je podstatnější minus předložené práce.

Práci doporučuji ji k obhajobě.

Doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D.